CZU 343.84
DOI 10.5281/zenodo.4303785

REALIZAREA PROGRAMULUI INDIVIDUAL DE EXECUTARE A PEDEPSEI PENALE

Elena GROIAN
Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: *groianelenagh@mail.ru*
https://orcid.org/0000-0003-2439-8255

Implementarea programului individual de executare a pedepselor reprezintă o motivație esențială pentru resocializarea și reeducarea persoanei condamnate. Analizând cadrul legislativ-normativ și practicile înregistrate de sistemul penitenciar intern și experiențele existente la nivel european, putem concluziona că sistemul penitenciar și societatea moldovenească au elaborat mai multe inițiative menite să implementeze un program individual de executare a pedepsei pentru persoanele condamnate și care exprimă un interes crescut pentru introducerea unui sistem bazat pe individualizarea executării pedepsei.

Cuvinte-cheie: *sistem penitenciar, program individual, resocializare, reeducare, program de executare, persoană condamnată, individualizarea pedepsei.*

IMPLEMENTATION OF THE INDIVIDUAL PROGRAM FOR THE EXECUTION OF THE CRIMINAL PENALTY

Implementation of the individual punishment execution program represents an essential motivation for the resocialization and reeducation of the convicted person. Analyzing the legislative-normative framework and the practices registered by the domestic penitenciary system and the experiences existing at European level, we can conclude that the penitenciary system and the Moldovian society have elaborated several initatives aimed at implementing an individual program of the execution of the sentence for the convicted persons and expressing an increased interest for the introduction a system based on the individualization of the execution of the sentence.

Keyword: *penitenciary system, individual program, resocialization, reeducation, program of execution, convicted person, individualization of punishment.*

MISE EN ŒUVRE DU PROGRAMME INDIVIDUEL POUR L'EXÉCUTION DE LA PEINE CRIMINELLE

La mise en œuvre du programme individuel d'exécution des peines est une motivation essentielle pour la resocialisation et la rééducation du condamné. En analysant le cadre législatif-normatif et les pratiques enregistrées par le système pénitentiaire interne et les expériences existantes au niveau européen, nous pouvons conclure que le système pénitentiaire et la société moldave ont développé plusieurs initiatives visant à mettre en œuvre un programme d'exécution des peines individuelles pour les condamnés. augmenté pour l'introduction d'un système basé sur l'individualisation de l'exécution de la peine.

Mots-clés: *système pénitentiaire, programme individuel, resocialisation, rééducation, programme d'exécution, personne condamné, individualisation de la peine.*

РЕАЛИЗАЦИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ИСПОЛНЕНИЮ УГОЛОВНОГО ПРИГОВОРА

Реализация индивидуальной программы исполнения приговора является важным стимулом для ресоциализации и перевоспитания осужденного. Анализируя нормативно-правовую базу и практику внутренней пенитенциарной системы, а также существующий опыт на европейском уровне, можем сделать вывод, что пенитенциарная система и молдавское общество разработали несколько инициатив, направленных на реализацию индивидуальной программы исполнения наказаний, что будет способствовать внедрению системы, основанной на индивидуализации исполнения приговора.

Ключевые слова: *пенитенциарная система, индивидуальная программа, ресоциализация, перевоспитание, исполнительная программа, осужденный, индивидуализация наказания.*

Introducere

Condițiile acordării liberării condiționate privesc, pe de o parte, executarea de către condamnat a unei părți de pedeapsă, iar, pe de altă parte, persoana condamnatului, realizarea de către acesta a unui program de activități educative și psihosociale bine determinate, cât și comportarea acestuia în timpul executării pedepsei. [1, p. 241]

Codul penal reglementează liberarea condiţionată în art. 91, care prevede: *„Persoanei care execută pedeapsa cu închisoare i se poate aplica liberarea condiționată de pedeapsă înainte de termen* ***dacă a realizat programul individual de executare a pedepsei****, a reparat integral daunele cauzate de infracțiunea pentru care a fost condamnată, cu excepția cazului când dovedește că nu a avut nicio posibilitate să le îndeplinească, și dacă se constată că corectarea ei este posibilă fără executarea deplină a pedepsei. Persoana poate fi liberată, în întregime sau parțial, și de pedeapsa complementară.* [2]

Astfel, liberarea condiționată de pedeapsă înainte de termen, este privit ca un act de stimulare a persoanei condamnate, care îl motivează să fie eliberat înainte de a fi ispășit efectiv întreg termenul de pedeapsă stabilit prin sentința de condamnare.

Discuțiile referitor la implementarea programului individual de executare a pedepsei au fost inițiate încă în anii 2006 -2007 la inițiativa Direcției educație, psihologie și asistență socială DIP (actualizat: ANP - Administrația Națională a Penitenciarelor). Este important a menționa faptul că un prim pas în acest domeniu a fost realizat în anul 2008 de către specialiştii Departamentului Instituţiilor Penitenciare într-un proiect comun cu sistemul penitenciar leton, finalitatea căruia a fost elaborarea unei noi concepţii a procesului de resocializare. Conceptul elaborat a descris pentru prima dată principiile unui model de resocializare care vizau următoarele postulate: procesul de resocializare trebuie organizat din prima zi a detenţiei – acest principiu descrie nevoia de a implica deţinutul din prima zi în activităţile de resocializare; a răspunde necesităţilor deţinuţilor în vederea reducerii recidivei; necesităţile deţinuţilor vor determina ce programe va oferi personalul penitenciarului, programele vor fi orientate, în general, spre reuşita reinserţiei în colectivitate; trebuie să se organizeze un program şi un control eficient pe întreaga durată a pedepsei; programele trebuie să fie legate direct de necesităţile deţinuţilor şi să urmărească evoluţia comportamentelor, convingerilor şi atitudinilor pentru a face durabilă schimbarea de comportament. [3]

Această monitorizare urma a fi realizată în Programul individual de executare a pedepsei. La fel, concepţia a descris componentele procesului de resocializare: educaţia socială şi schimbarea comportamentală. Noul model cuprindea şi parcursul condamnatului pe perioada executării pedepsei, paşii care sunt necesar de realizat pentru o reintegrare a sa

în societate după eliberare. Aici a fost descris Programul individualizat de executare a pedepsei („Planul de intervenţie personalizată a condamnatului") bazat pe cele trei principii : risc - nevoi – responsivitate.

Metodologia de cercetare folosită

La baza lucrului de resocializare trebuie să fie un sistem de evaluare a situaţiei condamnatului, precum şi necesităţile ce trebuie satisfăcute pe parcursul aflării în penitenciar. Experienţa ne demonstrează faptul că studierea personalităţii deţinutului trebuie să fie un proces continuu şi sistematic. Acest lucru este determinat de faptul, că abordarea ştiinţifică a organizării procesului psihopedagogic presupune contacte permanente pentru fiecare deţinut. Cunoscând trecutul şi prezentul persoanei condamnate, analizând relaţia lor cu pedeapsa, regimul, activitatea de muncă, relaţiile cu mediul social, personalul poate prognoza comportamentul deţinuţilor şi după eliberare. Aceste pronosticuri trebuie reflectate în concluzii şi recomandări, fapt ce va facilita procesul de reabilitare a persoanei condamnate. Astfel, procesul de resocializare necesită o planificare individualizată a executării pedepsei ce va conţine toate măsurile de tratament pentru fiecare condamnat constatate la etapa evaluării acestuia. [4, p. 28]

Un alt aspect esenţial a fost trecerea prin toate etapele pedepsei supravegheate de o Comisie de evaluare – iniţială, continuă şi finală, care are scopul de apreciere, alegere cât mai corectă a mijloacelor, metodelor de corectare şi reintegrare socială. Din păcate această concepţie nu a fost dezvoltată, iar în sistemul penitenciar au fost implementate doar anumite fragmente ale acesteia.

La fel, în anul 2008 a fost introdus în două penitenciare Programul individual de executare a pedepsei, care ulterior a fost implementat în toate penitenciarele. Conform autorilor, în explicarea conţinutului Programului, a fost descris scopul procesului de planificare, care constă în motivarea şi implicarea deţinuţilor de a soluţiona problemele care pot avea legătură cu faptele lor infracţionale, schimbarea mentalităţii deţinutului, prin dezvoltarea capacităţii de a presupune consecinţele propriilor acţiuni şi de a-şi asuma responsabilitatea pentru propriile alegeri.

Astăzi, noi am spune că Programul individual de executare a pedepsei condamnatului vine să motiveze deţinuţii să profite de facilităţile oferite în timpul detenţiei, ținând cont de resursele reale ale penitenciarului. Rămâne să răspundem la întrebarea: soluţionează acest Program problemele deţinuţilor legate de fapta lor infracţională și contribuie acesta la reintegrarea lor socială?

Programul individual de executare a pedepsei este implementat şi actualmente, nu doar în baza regulamentelor interne ale Administrației Naționale a Penitenciarelor dar în conformitate cu legislația penală, care în baza Legii nr. 163 privind modificarea unor acte legislative din 20.07.2017 [5], a modificat prevederile art. 91 CP, devenind o condiție obligatorie necesară a fi întrunită în cazul eliberării condiționate a condamnaților. Respectiv, programul individual de executare a pedepsei este perfectat pentru fiecare deţinut, indiferent de termenul de executare a pedepsei, infracţiunea comisă sau alte particularităţi ale acestuia, responsabil de perfectarea lui fiind şeful de sector.

Cert este că, putem vorbi despre o planificare eficientă atunci când nevoile deţinutului se confruntă cu resursele penitenciarului în vederea stabilirii unui plan realist şi cât mai aproape de nevoile condamnatului. La baza lucrului de resocializare trebuie să fie un sistem de evaluare a situaţiei condamnatului, precum și necesităţile ce trebuie satisfăcute pe parcursul aflării în penitenciar. Experienţa ne demonstrează faptul că studierea personalităţii deţinutului trebuie să fie un proces continuu şi sistematic. Acest lucru este determinat de faptul, că abordarea ştiinţifică a organizării procesului psihopedagogic presupune contacte permanente pentru fiecare deţinut.

Expunerea conținutului de bază

Ca să analizăm eficienţa Programului individual de executare a pedepsei condamnatului trebuie să facem referire la modelele ţărilor cu bune practici în acest domeniu la capitolul planificare. Această planificare a executării pedepsei începe odată cu intrarea deţinutului în penitenciar şi cuprinde o evaluare iniţială realizată de către toţi membrii personalului. Trebuie să menţionăm că, o claritate a procesului de evaluare iniţială oferă Recomandările Comitetului de miniştri al Consiliului Europei nr.R2006(2) cu privire la Regulile Penitenciare Europene [6]: Regula nr. 16 – „La cât mai scurt timp de la depunere: a. Informaţiile referitoare la starea de sănătate a deţinutului trebuie să fie completate cu un examen medical, în conformitate cu Regula 42; b. Regimul de siguranţă al deţinutului trebuie să fie stabilit în conformitate cu regula 51, care descrie că: imediat după depunere, fiecărui deţinut i se va stabili: *a.* riscul pe care l-ar reprezenta pentru comunitate şi *b.* riscul de evadare pe cont propriu sau cu ajutorul complicilor. Fiecare deţinut va fi supus imediat unui regim de siguranţă corespunzător riscului identificat; *c.* Gradul de risc al deţinutului trebuie să fie stabilit în conformitate cu regula 52. [7]

Toate informaţiile existente, cu privire la situaţia socială a deţinutului, trebuie să fie astfel evaluate încât să trateze nevoile personale şi sociale ale acestuia; *e.* Măsurile întreprinse în cazul deţinuţilor condamnaţi trebuie să urmărească aplicarea programelor, în conformitate cu partea a VIII-a, din cadrul acestor reguli. Conform regulilor din partea VIII-a: regimul stabilit condamnaţilor va fi aplicat în cel mai scurt timp de la depunere. În penitenciar în cel mai scurt timp de la depunere, se va redacta un raport complet cu privire la condamnat, care va conţine situaţia personală, proiectele de executare a pedepsei care îi sunt propuse şi strategia de pregătire pentru eliberare. Deţinuţii vor fi încurajaţi să participe la elaborarea propriului program de executare a pedepsei. În măsura în care e posibil aceste programe vor include: muncă, educaţie alte activităţi".

Aceste aspecte, esenţiale pentru realizarea scopurilor de bază, necesită studierea condamnaţilor încă la etapa iniţială, după ce aceştia primesc sentinţa de executare. Deci, odată ajuns în penitenciar deţinutul este plasat în carantină timp de 15 zile pe parcursul acestei perioade fiind vizitat de mai mulţi specialişti ai serviciilor penitenciarului, începând de la medic până la educatori, psiholog şi asistent social.

În conformitate cu Regulamentul DIP privind organizarea şi desfăşurarea activităţilor de educaţie, psihologie şi asistenţă socială [8] în care este descrisă procedura evaluării iniţiale, specialiştii din aceste domenii formulează o anumită concluzie despre persoana condamnatului şi recomandări de lucru cu aceasta**.** Această activitate ca şi produs este foarte diferită de la un specialist la altul, deoarece nu este stipulat la ce întrebări răspunde acest proces de evaluare, şi se observă în concluziile acestora, ce în mare parte sunt recomandări cu privire la modul de comunicare cu condamnatul şi mai puţin la modalităţile de tratament ce îi corespund acestuia. Evaluarea psihosocială şi elaborarea planului individual de executare a pedepsei este descrisă în [9] - punctul 32 al Statutului executării pedepsei de către condamnaţi, însă legislatorul nu descrie principiile şi aspectele de bază ce trebuie să fie urmărite în programul dat.

Din păcate, această evaluare nu este luată în calcul nici la repartizarea lui în instituţia penitenciară nici la repartizarea în sectoare a acestora. În mare parte însă informaţiile cuprinse în evaluare sunt o resursă bună pentru elaborarea Programului individual de executare a pedepsei condamnatului, în conformitate cu punctul 32 al SEPC. Astfel, perso-

nalul care este responsabil de elaborarea Programelor individuale de executare a condamnaţilor studiază aspectele ce ţin doar de implicarea acestuia în câmpul muncii sau programe educaţionale. Chiar şi evaluarea psihologului nu este luată în calcul, foarte rar vom găsi activităţi desfăşurate de către psiholog înscrise în Programul anual, acest fapt denotă şi o lipsă de colaborare între specialişti, dar cel mai grav, odată ce condamnatul face cunoştinţă cu activităţile programului şi printre ele nu sunt programele psihosociale atunci el nu cunoaște faptul că e necesar să participe la acestea.

Totodată, trebuie să menţionăm că nu este reglementat nici în Codul de executare al RM [10] şi nici în Statutul executării pedepsei ce anume trebuie să conţină programul, spre deosebire de Codul german art.7 unde sunt foarte clar indicate aspectele ce trebuie reflectate în program. Să încercăm să analizăm aceste condiţii în legislaţia germană şi să vedem dacă le regăsim în modelul nostru. Deci, prima măsură de tratament ce este inclusă în planul de executare a unui condamnat german este plasarea în penitenciar deschis sau închis, măsură care nu poate fi inclusă în Programul individual de executare a condamnatului, deoarece tipul de penitenciar în Republica Moldova este stabilit de către instanţa de judecată. O altă măsură este transferul într-o instituţie de terapie socială atunci când pentru resocializarea lor sunt indicate mijloace terapeutice şi asistenţe sociale speciale, din nou legislaţia noastră nu prevede existenţa şi respectiv plasarea în aşa gen de instituţie. O activitate comună şi pentru noi este angajarea la muncă precum şi măsuri de instruire sau perfecţionare profesională. În planul german găsim aşa măsuri de tratament cum e participarea la activităţi de perfecţionare, măsuri speciale de ajutor sau tratare, care în Programele individuale nu sunt descrise.

Din păcate, la evaluarea iniţială a condamnatului în Programul individual nu sunt descrise acţiuni de pregătire pentru eliberare, acestea apar abia la finalul executării pedepsei, cu şase luni până la eliberarea din detenţie. Deci, ca şi structură programul individual de executare a pedepsei condamnatului, nu include un număr suficient de obiective necesare și utile deținutului pentru reintegrarea lui ulterioară sau relevante pe parcursul întregii perioade de executare pedepsei.

Planificarea executării pedepsei este un sistem complex, prin care administraţia penitenciarului sprijină condamnatul în dobândirea abilităţilor şi cunoştinţelor necesare reinserţiei sociale printr-un proces de evaluare-intervenție-reevaluare.

Sistemul are nevoie de o identificare a competențelor serviciilor educative și psihosociale, dar şi serviciului regim prin implicarea acestora în acţiunile ce vor urmări atât siguranţa, cât şi resocializarea deţinuţilor. Astăzi, personalul implicat direct cu deţinuţii (ofiţerii de regim, subofiţerii) nu au nici o implicarea în activităţile legate de resocializarea condamnaţilor, iar şefii de sectoare de multe ori au obligaţiuni ce ţin de respectarea regimului de detenție, de la cererile pentru vizite, până la perfectarea deciziilor de sancţionare disciplinară. Este necesară o reorganizare a acestor servicii în care personalul specializat (psihologi, asistenţi sociali) să fie separat de şefii de sectoare, iar cei din urmă să preia competenţe comune cu cei din serviciul regim. „Angajaţii în uniformă („gardieni” / sergenţi / ofiţeri penitenciari) trebuie să activeze nu numai în domeniul protecţiei ordinii şi securităţii. Ei mai degrabă trebuie instruiţi şi pentru cooperare în ceea ce priveşte tratamentul la închisori şi, respectiv, să lucreze ca asistenţi, în blocurile de locuit, în măsurile educaţionale şi în activităţile de timp liber (artizanat, sport, grupuri de discuţii şi altele)”. [11]

La momentul actual, programul individual de executare a pedepsei este elaborat de un singur specialist, şeful de sector, pentru care această sarcină este dificilă, din lipsa de instruire, care nu cuprinde toate domeniile necesare pentru a formula o pro-

gnoză şi diagnoză corectă. Din experienţa altor ţări, planificarea executării pedepsei este o sarcină a unei echipe multidisciplinare.

Astfel, în vederea individualizării tratamentului, condamnatul ce a primit decizia de executare urmează să fie evaluat de către specialişti cu cunoştinţe în psihologie, pedagogie, sociologie şi criminologie, ce vor face clasificarea acestuia şi stabilirea unui regim cel mai adecvat tratamentului identificat. Această echipă de evaluare şi planificare va analiza infracţiunea, motivaţia infracţională, particularităţile personalităţii, mediul social din care vine condamnatul, posibilităţile de aplicare a tratamentului şi dificultăţile ce pot fi întîlnite.

Chiar şi pentru deţinuţii care urmează să fie eliberaţi nu sunt planificate activităţi de pregătire pentru eliberare. Toate aceste neajunsuri se explică prin faptul că persoana responsabilă de elaborarea programului individual de executare a pedepsei este şeful de sector, cel ce implementează un anumit număr de programe educative, pe care şi le înregistrează în acţiunile de resocializare anuale.

Concluzii

Soluţionarea acestei probleme constituie crearea unei echipe de specialişti ce vor elabora programul individual de executare a pedepsei condamnatului, ce va include o gamă mult mai largă de activităţi şi cel mai important, vor include activităţi ce răspund nevoilor criminogene a deţinuţilor, celor ce determină cu adevărat schimbarea comportamentului infracţional.

Astfel de programe necesită o mai bună pregătire a personalului, precum şi condiţii în care să fie realizate. De cele mai multe ori sunt realizate în grupuri mici, până la 10 deţinuţi, şi constituie un anumit număr de şedinţe interconectate ce urmăresc obiective şi scopuri bine determinate.

Calitatea cunoştinţelor, abilităţilor şi atitudinilor pe care le posedă personalul va determina reuşita activităţilor de reintegrare socială a condamnaţilor şi în acest sens este imperios necesar ca pregătirea acestora să fie realizată la un nivel înalt, acordându-se un rol important atât pregătirii iniţiale, precum şi instruirii continue a angajaţilor serviciilor care au competenţe referitoare la activitatea de individualizare a executării pedepselor. Un prim pas în acest sens a fost realizat încă în anii 2009-2010 prin realizarea instruirilor şi atelierelor de lucru în cadrul Proiectului Twinning cu experta germană Silvie Hawliczek, şefa departamentului de evaluare psihologică a Penitenciarului Mohabit (Berlin). În cadrul acestor instruiri psihologii, asistenţii sociali şi angajaţii serviciului educativ au urmat instruiri privind evaluarea riscului de recidivă, planificarea executării pedepsei etc. [12]

Programele de pregătire pentru liberare – sunt activităţile realizate de către specialiştii asistenţi sociali şi consilierii de probaţiune la finalul perioadei de detenţie atunci când deţinuţii se pregătesc de eliberarea condiţionată înainte de termen, iar informaţiile şi competenţele necesare în prima etapă după eliberare sunt însuşite în cadrul acestor programe. Componenta ce este realizată cel mai puţin este munca în cadrul penitenciarului. Dacă în marea majoritate a ţărilor europene, pentru deţinuţi munca este obligatorie, legislaţia naţională nu prevede această acţiune impusă tuturor. Aceasta se datorează lipsei locurilor de muncă în sistemul penitenciar şi a obiectelor de producere care aşa şi nu şi-au revenit după perioada sovietică. Numărul condamnaţilor care îşi doresc să muncească este mult mai mare decât oferta penitenciarelor, iar lipsa posibilităţii de a munci, îi face pe deţinuţi să petreacă ineficient timpul în penitenciar. Atât timp cât ei nu sunt implicaţi în activităţi, deţinuţii sunt în mare parte desocializaţi, iar procesul de reintegrare în societate va fi sortit eşecului.

În realizarea eficientă a Programului individual de executare a pedepsei condamnatului un aport considerabil îl aduce însăşi personalul penitenciar,

care urmează a fi format şi pregătit pentru evaluarea nevoilor deţinuţilor, elaborarea strategiilor şi planului individual şi desigur implementarea în practică cât mai eficientă, calitativă și cantitativă a acestor strategii. [12]

Existenţa subculturii influențează negativ procesul de resocializare al deţinuţilor. Din punct de vedere psihologic, subcultura asocială este o reţea de relaţii nemijlocite a deţinuţilor. Ea este caracterizată de standarde informale de conduită, relaţii intra şi intergrupale şi un sistem valoric-normativ nescris, care influențează individul aflat într-un mediu închis. Participarea la subcultură, îşi lasă o amprentă negativă asupra personalităţii deţinutului, deoarece el este impus să adopte un set de reguli sau norme de conduită, care sunt în relaţie de contradicţie cu normele şi valorile prosociale. În acest fel, putem afirma că procesul de resocializare este influenţat de două categorii de factori: pe de o parte, parveniţi din mediul social, care sunt promovaţi de colaboratorii instituţiilor penitenciare, mijloacele mass-media, familie etc., pe de altă parte, subcultura criminală adânc înrădăcinată în mediile penitenciare din RM. Reieşind din rezultatele cercetărilor, este important de subliniat că influența subculturii penitenciare asupra comportamentului individual şi de grup este mai intensă şi mai puternică, decât influenţa organizaţiilor formale şi a instituţiilor sociale. Crearea acestor grupuri se bazează pe anumite principii de compatibilitate psihologică, interese, vârstă, orientare valorică, teritoriu. Deseori aderarea la aceste grupuri se datorează unei presiuni psihologice sau este dictată de tendinţa de a domina asupra celorlalţi deţinuţi. În unele cazuri, comportă și un pseudo romantism și valorificare, motiv pentru care este mai ușor percepută de deținuți.

Referințe bibliografice

1. GRAMA, M., BOTNARU, S., ș.a. „Drept penal. Partea Generală,, Vol.II, Chișinău, 2016, p. 241, ISBN 9975-79-329-0
2. Codul penal al Republicii Moldova, Legea nr. 985 din 18.04.2002.
3. Planul de acţiuni privind implementarea Strategiei de dezvoltarea sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020, obiectiv special implementarea și dezvoltarea programului individual cu implicarea activă a specialiștilor direcției reintegrare socială.
4. Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deţinuţilor, adoptate la 31 iulie 1957 despre tratament, clasificare şi individualizare, Rezoluţie adoptată la 30 august 1955.
5. Legea RM nr. 163 din 20.07.2017 privind modificarea unor acte legislative.
6. Recomandările Comitetului de miniștri al Consiliului Europei nr. R2006 (2) cu privire la Regulile Penitenciare Europene.
7. Regulamentul DIP privind organizarea și desfășurarea activităţilor de educaţie, psihologie şi asistenţă socială.
8. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006.
9. Codul de executare al Republicii Moldova, Legea nr. 443 din 24.12.2004.
10. Expertul german Dr. Best, Proiectul TWINING : Susţinerea reformării Sistemului Instituţiilor Penitenciare şi a Reformei Penale în Republica Moldova.
11. Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei de dezvoltarea sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020, obiectiv special implementarea și dezvoltarea programului individual cu implicarea activă a specialiștilor direcției reintegrare socială.
12. Studiu ”Individualizarea executării pedepsei penale privative de libertate: realități și perspective”. Autor: Ana Racu, Expert în domeniul drepturilor omului. Chișinău, 2015, 39 p.